

Szacki přesvědčivě ukazuje, že Simmelova nesystematičnost měla řadu příčin (rozmazanost filozofického východiska, neuvěřitelná šíře zájmů od sochařství a etnologie hudby přes etiku až k teorii kultury, střet dvou auditorií – veřejného, pro nějž je podle vyjádření Leopolda von Wieseho „sociologem literárního salonu“, a akademického, pro nějž téměř do smrti bude jen čestným Privatdozentem s právem učit, ale bez práv podílet se na životu akademické obce). Szacki ale přesně postřehl, dříve než tak učiní postmodernismem ovlivnění a postmoderní myšlení spoluutvářející autoři jako Bauman, Weissteinovi nebo Frisby, že „Simmela fascinovala nekonečná mnohoaspektovost skutečnosti, nikoliv podle jeho názoru iluzorní možnost ji uspořádat z nějakého pevného hlediska“ [Szacki 1981: 506]. Je tomu tak proto, že pro Simmela je „společnost pouze nestálou, křehkou, nepevnou a nesebejistou formou, která se sice usazuje, ale spíše jako písek než skála – v procesu neustálého zespolečnění“ [Bauman 1995: 19]. Simmel jako by antcipoval postmoderní „smrt sociálního“ – ale o to v této souvislosti nejde: Masaryk takto společnost své doby neviděl a vidět nechtěl. Se Simmelem má ale alespoň tři věci společné:

1. Všude tam, kde se pokouší o akademickou sociologii (jako Simmel ve své „formální sociologii“), je Masaryk nepřesvědčivý, a hlavně – sociologicky není živý. Masaryk je živý především svými málo sice argumentovanými, ale rétoricky přesvědčivými úvahami o „krizi naší doby“, zejména v klíčové své práci *Moderní člověk a náboženství*. Tato série esejů ostatně vzniká snad nikoliv náhodou současně se Simmelovou *Filozofií peněz* (Masaryk – 1898, Simmel – 1900).

2. Masaryk skutečně patří k pronikavým analytikům modernity a řada motivů, která se objevuje u Simmela zní se stejnou naléhavostí i u Masaryka, například zamyšlení nad neurasteničností velkoměstského života, nad krizovými jevy kulturními, nad přechodností intelektuálních mód, zejména však jeho úvahy o titanismu a „faustismu“⁷ atd. Jako dia-

⁷) Ad illustrandum uvedme dvě krátké citace: „Myslím, že čtenář s obyčejnou psychologickou zkušeností na otázku, kde je více psychózy, ve městech či na venkově bez rozmyšlení odpoví, že ovšem ve městech, stejně jako sebevraždnost je intenzivnější ve městě. Proč je tato odpověď tak nasnadě a co je její obsah? To, že v samých střediscích moderního žití i psychóznost a sebevraždnost je větší. Máme tu skutečně cosi nového, moderního. A opět neběží o kvantum psychóznosti, nýbrž o různé stupně, o zvláštní druhy. A zajímá nás nejen fyziologická a patologická, ale právě psychologická a sociální stránka psychózy a hromadné psychóznosti. A tu vědecká analýza potvrzuje, co dnes slyšíme pořád a ze všech stran, že se totiž lidé stávají nervózními, citlivými, podrážděnými a popudlivými, že jsou jaksi chabí, unavení a umdlení, neradostní a smutní“ [Masaryk 1934: 19]. Podobnost se Simmelovou analýzou velkoměstské mentality není náhodná: Simmel je jistě pronikavější a koncept blazeovanosti u Masaryka ovšem chybí. Skvělý rozbor Masarykovy „diagnózy“ doby provedl J. L. Fischer v kontextu minulého fin de siècle [Fischer 1930: 177an.], Simmela do kontextu našeho fin de siècle zařadil Mestrovic [1991: 54an.]. Druhý příklad týká se obsedantního tématu druhého tvůrčího období Simmelova (1900-1911) – lásky. Masaryk tedy: „Byla lícoměrná politika, bylo lícoměrné náboženství, stala se lícoměrnou také láska. Egoism, hrozný, studený, umrtvující egosim slavil své orgie. Láska stala se egoistickou, žena prodejnou, kurtizána zatlačila snící, romantickou, něžnou a sladkou grisetu. Muž oddělil se od ženy, neboť začal jí pohrdat, vrhl se na víno, a opustiv útulný krb lásky, ubíjel se ve špatných místnostech. Láska podlehla duchu času: tak jak nevěřili starým králům a starým náboženstvím, tak se jim stala také láska starou iluzí“ [ibid.: 263]. Masaryk je jistě moralističtější než Simmel, ale nikdo jiný než Simmelův současník Bouglé v něm, v Simmelovi, neviděl o mnoho víc než právě jen esejizujícího – moralistu.

gnostik je Masaryk nezřídka stejně pronikavý jako Simmel a Giddens snad oprávněně konstatoval, že dramatický úspěch Durkheimovy *Sebevraždy* sice zastínil *Sebevraždu* Masarykovu, ale nemohl zakrýt podobnosti obou autorů, zejména pokud jde o motiv role náboženství a náboženského života v současné sociální krizi [srv. Giddens 1970: XLI]. Ten je sice u Simmela přítomen, ale zcela jinak artikulován.

3. Třetí podobnost pak spočívá v tom, že Masaryk stejně jako Simmel – byť opatrněji a jistě méně uvědoměle – rází právo na nový vyjadřovací styl, který bude v přímé souvislosti se Simmelem nazván „sociologickým impresionismem“. Do českých zemí toto označení zavedl Pavel Tomášek [1972], aniž však odkázal na původní zdroj: není jím totiž ani autor stejnojmenné monografie o Simmelovi David Frisby, nýbrž Georg Lukács, jeden z mnoha slavných Simmelových žáků. Ten tohoto označení použil dokonce již v roce 1918. Pozdržme se u něho chvíli – ostatně věc sama s Masarykem nenápadně, ale prokazatelně také souvisí.

3.

Lukács své označení nechápe jako bonmot, a dokonce je ani neváže na Simmelův specifický vyjadřovací nástroj – na esej, jemuž až Simmel dal status *sociologického žánru*. Vyvozuje je ze Simmelovy schopnosti „vidět i nejmenší a nejnepodstatnější jevy denního života *sub specie philosophiae* tak, že se stávají transparentními“, především však z toho, že Simmel je mu filozofem a sociologem „doby přechodné“ (transitional), je mu „přechodovým myslitelem“ [Lukacs 1991: 146]. Jak nevzpomenout na Nejedlého (ostatně pronikavou) analýzu Masaryka jako filozofa přechodní doby⁸ a sociologa krize, jak pominout pěknou metaforu Pincovu o Masarykovi jako „mysliteli periodickém“? Masaryk stejně jako Simmel rozvíjí paralelně se svou sociologií akademickou literární žánr sociologicko-filozofického eseje, jehož pravým mistrem ovšem je a zůstane Simmel. Masarykovy práce akademické, zejména *Rukověť sociologie*, *Člověk a příroda*, *Základové konkrétní logiky* jsou všechno díla příznačně, jakoby symbolicky nikdy nedokončená a k neučení nudná, snad byla povinnou daní akademické pozici: Masaryk zdánlivě nepochopitelně lpěl na svých *Základech konkrétní logiky* jako na svém díle naprosto základním, podoben Goethovi, který byl přesvědčen, že do dějin evropského ducha vstoupí svými studiemi z optiky. V roce 1926 Masaryk vysvětluje svou koncepci „konkrétní logiky“ jako pokus o „teorii vědy a věd“, jako „vědy o vědě a vědách, vědovědě“ – to jakoby předznamenávalo usilování Vídeňského kroužku. Ale to je paralela pravděpodobně příliš násilná – Masarykova klasifikace věd etc. svými kořeny tkví hluboko v minulém století [podrobněji srv. Olšovský 1993: 44].

Na tu podstatnou okolnost, kterou konstatuje Lukács, že totiž Simmel jinak, odlišně a nově *tematicky* (a tedy i *stylově*) *orientuje sociologii* zaznamenal také Adorno, když konstatuje, že „Simmel navzdory všemu psychologickému idealismu jako první učinil obrat ke konkrétním předmětům a tak se stal kanonickým učitelem každému, koho unavovala hlučnost kritiky poznání a dějin ducha“. Tuto tezi cituje Habermas ve studii příznačně nazvané – *Simmel jako diagnostik doby* [Habermas 1989: 541]. I o Masarykovi ale platí, že – přes občasné sklony k spekulativním exkurzům do filozofie dějin – byl

⁸) Masaryk se sám za analytika „doby přechodní“ pokládal: třetí kapitola *Moderního člověka a náboženství* nese titul *Příznaky doby přechodní*.

unaven „hlučností kritiky poznání a dějin ducha“. Bezvýhradně pak platí, že šlo o „diagnostiku doby par excellence“ – a nejen „naší české krize“.

V poslední době na některé z těchto souvislostí poukázal u nás Ivan Mucha, který konstatuje, že „Simmel byl jedním z prvních sociologů, který zaměřil pozornost k marginálním jevům. Předešel tak současné analytiku postmoderní společnosti“, od nichž se však odlišuje tím, že u „Simmela přes všechnu hravost a jedinečnou schopnost zachycení zdánlivě nedůležitých momentů je něco heroického, co postmoderním autorům schází“ [Mucha 1994: 84]. Masaryk dozajista postrádá Simmelovu hravost, ale o tom, že je *myslitелеm heroickým*, pochyb nesporně nebylo a není. Toto připomenutí není od věci v době, která se sama za „postheroickou“ pokládá a proklamuje: Masaryk by se jistě právem bál, že dozajista trochu předčasně.

Zygmunt Bauman píše, že Simmel ve svých esejích o kokotérii, šperku, berlínském veletrhu, dveřích a mostu, studu či diskrétnosti objevil „sociologický styl, který se z perspektivy času ukázal jako nejpřiměřenější, nejvíce harmonizující s typem skutečnosti, kterou chtěl vyjádřit“ [Bauman 1995: 33]. Podstatné je ono – *z perspektivy času*, protože Simmelovi současníci (a o současnících Masarykových to platí stejně) Simmelovým stylem nadšení nebyli, protože se evidentně vymykal z argumentačních strategií a akademických zvyklostí nejen své doby, ale obecně je v rozporu s argumentační strategií a modelem výstavby sociologie, jak je prezentuje a reprezentuje radikální scientistické paradigma (většinou neopozitivistické provenience). Tak Celestin Bouglé v *L'Année sociologique* (XI, 1906-1909) píše v recenzi Simmelovy knihy, že „k tomu, aby se sociologie stala vědeckou, nestačí eseje, byť tak sugestivní, jako jsou eseje z pera moralisty Simmela“.⁹ Durkheim dokonce Simmelův styl (v recenzi Simmelovy logicky nejkonzistentnější práce – *Filozofie peněz*) označil za „bastardní spekulaci“, která vyjadřuje realitu subjektivně, ale nedosahuje pronikavosti umění, a současně se snaží o abstraktní formulace, aniž dosahuje standardu vědy [Durkheim 1980: 98]. Podobně Sorokin shledává u Simmela „naprostou methodologickou nedostatečnost“, protože celý Simmel je založen jen a jen na „spekulativní generalizaci nadaného člověka, která je opřena o ilustrační metodu ve formě dvou či tří náhodně vybraných a jednostranně vyložených faktů“ [Sorokin 1936: 405]. Sorokin se na sklonku svého života Simmelovi omluvil – nikoliv verbálně, ale činem, když napsal soubor „simmelovských“ esejů o – mystické síle lásky...

Simmel intuitivně pochopil, že – slovy Greenovými – „styl a text jsou stejně důležité jako logická a empirická zdůvodněnost teorie“ [Green 1988: 47], že rétorika a styl na straně jedné a logická argumentace, empirická verifikace a historická ověřenost na straně druhé se v sociologii nezřídka ocitají na stejné úrovni. Simmelův – a Masarykův – sociologický impresionismus, jejich esejistika, jejich osobitý způsob formulace problémů a

⁹) Nedovedu přesně citovat zdroj. Francouzský rukopisný přepis Bouglého úvahy s uvedením pramene se čte na deskách exempláře Simmelovy *Soziologie* z roku 1908, který jsem měl k dispozici. Podle poznámek, rukopisu, ale taky podle toho, co Masaryk ve své recenzi zmiňuje a co opomíjí, jsem si téměř jist tím, že je to Masarykův exemplář Simmelovy knihy – citát z Bouglého si zřejmě Masaryk našel sám a ladění jeho kritiky je s Bouglého stanoviskem konzistentní.

jejich argumentační strategie jsou *de facto* počátkem velkého paradigmatického obratu v sociologii, obratu k sociologii nescientistické, nekvantitativní, neexperimentální...¹⁰

A ještě jeden podstatný moment spojující Masaryka se Simmelem – totiž zájem o umění nejen jako o sociální fenomén (ve stylu pozitivistické *sociologie umění*), ale jako o podstatnou životní formu či *podstatný způsob vidění světa*. Ruský simmelovský badatel Jonin píše, že „Simmel nestavěl metodu a styl do protikladu, naopak, nacházel v nich mnoho společného. Metoda má mnoho společného s tím, čemu v dějinách umění a v umělecké tvorbě říkáme styl. Stylová diferenciacie ve všech sférách života, tedy i ve vědě, je sama o sobě spolu s nemožností stanovení protikladu mezi metodou a stylem charakteristickým příznakem doby“ [Jonin 1981: 568]. Sociologie se tak nejen sblíží s uměním (a zejména s literaturou) nejen jako se zdrojem poznání (jako je tomu u Masaryka), ale jako s vyjadřovacím stylem, *sociologie se stává literaturou*. Stává se jí zejména v těch dodnes živých částech díla Georga Simmela i Tomáše Masaryka.

Skutečnost, že Masaryk nedovedl přechíst Simmelovu *Soziologie* jako spis (v některých částech) sobě intelektuálně spřízněný, přičítáme prostě jen a jen tomu, že Masaryk ve své „simmelovské“ recenzi předvedl jeden ze standardních produktů své akademické, profesorské sociologické dílny. Hlubší souvislosti mezi Masarykem a Simmelem budeme muset ještě nějaký čas hledat. Rozhodně by to stálo za to právě proto, že by šlo o činnost zhora neakademickou, ale naopak – v duchu simmelovské i masarykovské tradice – živě se dotýkající nejaktuálnějších otázek nejen současné sociologie, ale i a především našeho (post)moderního světa.

Miloslav Petrusek

Literatura

Alan, J. 1995. „Sociologie mezi vědou a literaturou.“ *S-obzor*, č. 3.

Alexander, J. C. 1987. „The Centrality of Classics.“ In *Social Theory Today*, ed. by A. Giddens and J. Turner. Stanford, CA: Stanford University Press.

¹⁰) Dostatek dokladů o tom, že paradigmatický obrat k interpretativní a kvalitativní sociologii má své počátky již v první polovině století, uvádí např. Hubík ve své *Sociologii vědění* (vyjde v nakladatelství SLON v roce 1997). Motiv intenzivního vztahu mezi literaturou a sociologií rozvinul původně Nisbet [1967: 18], který v souvislosti se vznikem sociologie výslovně píše, že „two final points must be stressed: first, the moral basis of modern sociology and, second, the intuitive or artistic frame of thought in which central ideas of sociology have been arrived at“. V knížce z roku 1977 Nisbet uvažuje o sociologii jako o „umělecké formě“, přičemž ukazuje, jak sociologové malují „krajiny“ (obraz krajiny „demokracie v Americe“, „kapitálu“, „velkoměsta“ u Tocquevilla, Marxe či Simmela) a portréty (byrokrata, buržoazie, intelektuála atd.). Specifičtější téma rozvinul Lepenies, který mluví o sociologii jako o „třetí kultuře“ mezi vědou a literaturou [1985] a který nachází prokazatelné souvislosti mezi usilováním literátů 19. století a „oteců-zakladatelů sociologie“ [Lepenies 1989, cit. podle 1996]. Masarykův vztah k literatuře je dnes dobře prozkoumán. Masaryka se Simmelem ale spojuje i vášeň pro „umělecké poznávání světa“, jakkoliv Simmelova vášeň je krocena a korigována některými akademickými kánony. Masarykova raná stať *O studiu děl básnických*, v níž se jednoznačně proklamuje superiorita uměleckého (básnického) poznávání světa nad vědeckým (dnes bychom řekli „privilegovanost uměleckého rozumu nad rozumem vědeckým“) je nesena ještě poněkud naivním duchem pozdního romantismu. Ačkoliv je ve frapantním rozporu s Masarykovými comteovskými kořeny, Masaryk se svého nadšení pro literaturu jako „zdroje sociologického poznání“ nikdy nevzdal.

- Bauman, Z. 1995. „Freud, Kafka, Simmel. Próba hermeneutiky sociologicznej.“ In *Pojednanie tożsamości z różnicą?*, ed. E. Rewers. Poznań. Humaniora.
- Comte, A. 1927. *Sociologie*. Praha: Laichter.
- Durkheim, E. 1980. *Contributions to 'L'Année sociologique'*. New York: The Free Press.
- Fischer, J. L. 1930. „Duše umdlené a bojovné. Na okraj Masarykova náboženského problému.“ In *Vůdce generací I*. Praha: Čin.
- Frisby, D. 1981. *Sociological Impressionism. A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London-New York: Routledge.
- Frisby, D. 1984. *Georg Simmel*. London: Tavistock.
- Frisby, D. 1990. „Introduction to the Translation.“ In: *The Philosophy of Money*, by Georg Simmel. London-New York: Routledge.
- Giddens, A. 1970. „Introduction.“ In *Suicide and the Meaning of Civilization*, by Thomas G. Masaryk. Chicago and London. The University of Chicago Press.
- Giddens, A., J. Turner (eds.) 1987. *Social Theory Today*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Giddings, F. G. 1900. *Základy sociologie*. Praha: Laichter.
- Green, B. S. 1988. *Literary Methods and Sociological Theory: Case Studies of Simmel and Weber*. Chicago, IL: Chicago University Press.
- Habermas, J. 1989. „Simmel als Zeitdiagnostiker.“ In *Philosophische Kultur*, von G. Simmel. Berlin. (cit. podle G. Zimmel. 1996. *Izbrannoje 2*. Moskva: Jurist.)
- Hajek, H. J. 1983. *T. G. Masaryk Revisited. A Critical Assessment*. New York: Columbia University Press.
- Chalupný, E. 1927. *Sociologie I.: Základy. Sv. I: Podstata sociologie a soustava věd*. Praha: Bursík a Kohout.
- Chalupný, E. 1945. *Logika věd. Základní orientace*. Praha: Jan Pohořelý.
- Jonin, L. G. 1981. *Georg Zimmel – sociolog*. Moskva: Nauka.
- Lepenies, W. 1985. *Die Drei Kulturen*. München: Carl Hanser Verlag.
- Lepenies, W. 1996 (1989). *Niebezpieczne powinowactwa z wyboru*. Warszawa: Oficyna naukowa.
- Lukacs, G. 1991 (1918). „Georg Simmel.“ *Theory, Culture and Society* 8: 145-150.
- Machovec, M. 1992. „Masaryk a marxismus.“ In *Masarykův sborník VII*. Praha: Academia.
- Masaryk, T. G. 1881. *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation*. München: Philosophia Verlag (česky 1904 a 1926 a 1930, anglicky 1970).
- Masaryk, T. G. 1885. *Základové konkrétné logiky. Třídění a soustava věd*. Praha: Bursík a Kohout.
- Masaryk, T. G. 1887. *Versuch einer concreten Logik. Classification und Organisation der Wissenschaften*. Wien: Carl Konegen.
- Masaryk, T. G. 1898. *Otázka sociální. Základy marxismu filosofické a sociologické*. Praha: Laichter (angl. *Masaryk On Marx*, ed. by E. Kohák, 1972).
- Masaryk, T. G. 1909. „Simmels Soziologie.“ *Zeitschrift für Socialwissenschaft* XII: 600-607.
- Masaryk, T. G. 1926 (1884). *O studiu děl básnických*. Praha: G. Voleský.
- Masaryk, T. G. 1934 (1896-1898). *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Laichter.
- Masaryk, T. G. 1970. *Suicide and the Meaning of Civilization*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Mestrovíč, S. 1991. *The Coming Fin de Siècle. An Application of Durkheim's Sociology to Modernity and Postmodernity*. London-New York: Routledge.
- Mestrovíč, S. 1993. *The Barbarian Temperament: Toward a Postmodern Critical Theory*. London: Routledge.

- Mucha, I. 1994. „Může se stát Georg Simmel miláčkem postmoderny?“ In *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 2.
- Musil, J. 1993. „Masarykova sociologická teorie: co je z ní stále živé.“ In *Masarykův sborník VIII*. Praha: Ústav TGM.
- Nisbet, R. 1967. *The Sociological Tradition*. London: Heinemann.
- Nisbet, R. 1977. *Sociology as an Art Form*. London, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Olšovský, J. 1993. „Konkrétní logika – celoživotní téma T. G. Masaryka.“ In *Masarykova praktická filosofie*. Praha: Masarykova společnost.
- Parsons, T. 1949. *The Structure of Social Action. A Study in Social Theory with Special Reference to a Group of recent European Writers*. Glencoe, IL: The Free Press of Glencoe.
- Petrusek, M. 1993. „Masarykova sociologie z pohledu dneška.“ In *Masarykova praktická filosofie*. Praha: Masarykova společnost.
- Petrusek, M. 1994. „TGM: sociologie mezi vědou a uměním.“ *Sociologický obzor*, č. 1
- Pinc, Z. 1992. „Masaryk – myslitel periodický.“ In *Masarykův sborník VII*. Praha: Academia.
- Simmel, G. 1908. *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig: Duncker und Humblot.
- Skilling, G. 1996 (angl. 1994). *T. G. Masaryk. Proti proudu: 1882-1914*. Praha: Práh.
- Sorokin, P. 1936. *Sociologické nauky přítomnosti*. Praha: Laichter.
- Szacki, J. 1981. *Historia myśli socjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Szczepański, J. 1965. *Sociológia. Vývin problematiky a metód*. Bratislava.
- Střítecký, J. 1994. „Mohl se TGM stát rakouským Durkheimem?“ In *Tomáš Garrigue Masaryk a sociologie*. Hodonín: Masarykovo muzeum.
- Šrubař, I. 1996. „Max Weber a Tomáš Garrigue Masaryk: Dvě diagnózy evropských společností na počátku 20. století.“ Nepsaný rukopis.
- Tomášek, P. 1972. „Georg Simmel – impresionistický styl sociologického myšlení.“ In *Studia minora* G 16. Brno: Brněnská univerzita.
- Turner, J. 1993. *Classical Sociological Theory. A Positivist's Perspective*. Chicago, IL: Nelson-Hall Publishers.
- Weinstein, D., M. A. Weinstein 1991. „Georg Simmel: Sociological Flaneur or Bricoleur.“ *Theory, Culture, Society* 8: 151-168.